

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

معرفی ویژگی‌های زیستی گربه‌سانان پارک ملی گلستان

دکتر سیدحامد میرکریمی^{۱*}، مبینا کاردل‌ایلواری^۲، آیدا هدایتی^۲، دکتر حسین وارسته مرادی^۳

*۱- دانشیار گروه محیط زیست، دانشکده شیلات و محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

seyedhamedmirkarimi@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی مهندسی محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

۳- دانشیار گروه محیط زیست، دانشکده شیلات و محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

چکیده

پارک ملی گلستان منطقه‌ای تحت حفاظت در شرق استان گلستان و غرب استان خراسان شمالی است. این منطقه قدیمی‌ترین پارک ملی ثبت شده در کشور ایران و پناهگاهی کم‌نظیر برای حیات وحش است که از سوی یونسکو به عنوان ذخیره‌گاه زیست‌کره نیز در میراث جهانی یونسکو در سال ۱۳۵۴ به ثبت رسیده است. طبیعت این پارک بسیار متنوع بوده و به این دلیل، از تنوع گونه‌ای بالایی برخوردار است. این پارک هم‌اکنون زیستگاه چهار گونه از گربه‌سانان موجود در کشور است. خانواده گربه‌سانان به‌عنوان یکی از متنوع‌ترین خانواده‌های راسته گوشت‌خواران است که قدمت آن به میلیون‌ها سال پیش بر می‌گردد و با دو گروه گربه‌های کوچک و گربه‌های بزرگ هم‌اکنون هشت گونه از آن در سرزمین ایران زیست می‌کنند. به دلیل اهمیت پارک و همچنین ارزش‌های خاص گربه‌سانان، این مقاله با جزئیات، به معرفی ویژگی‌های زیستی گربه‌سانان پارک ملی گلستان شامل پلنگ، گربه جنگلی، گربه وحشی و گربه پالاس پرداخته است. این مقاله با ارائه چکیده‌ای از ویژگی‌های زیستی و راهکارهای حفاظتی بصورت جامع در غالب متن و جدول، اطلاعاتی را برای استفاده مدیران و علاقمندان به این گونه‌ها و کمک به ارتقاء دانش مردم بومی فراهم می‌کند.

واژگان کلیدی: پارک ملی گلستان، گربه وحشی، پلنگ، گربه جنگلی، گربه پالاس

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

مقدمه

پارک ملی گلستان یکی از ارزشمندترین مناطق تحت حفاظت در ایران به شمار می‌رود که به دلیل ارزش‌های بی‌شمار طبیعی، وجود جنگل‌های سرسبز و بکر و گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری با نام‌دارترین پارک‌های ملی مشابه خود در دنیا برابری می‌کند (۱). حضور گونه‌های مختلف از جمله گربه‌سانان، از ارزش‌های تنوع زیستی این پارک به‌شمار می‌آید. این مقاله به معرفی ویژگی‌های زیستی این گونه‌ها می‌پردازد. گربه‌سانان شباهت زیادی به گربه‌های خانگی دارند. پوزه آن‌ها کوتاه‌تر و دندان‌های کمتری نسبت به سگ‌سانان دارند. به علاوه، دندان‌های گوشت‌بر آن‌ها تخصص یافته و سازگار به رژیم گوشت‌خواری شده است. گربه‌سانان زمین‌زی و پنجه‌رو هستند. جثه‌ای متوسط تا بزرگ دارند و وزن آن‌ها ۲ تا ۲۷۵ کیلوگرم است. دم کوتاه تا بلند، ۱۰ تا ۱۱۰ سانتی‌متر. پاها کوتاه (شیرکوهی) تا بلند (یوزپلنگ)، گوش‌ها کم و بیش مثلثی شکل که در برخی گونه‌ها موهای بلندی در انتهای گوش وجود دارد. چشم‌ها به نسبت بزرگ، رنگ بدن رنگین از سیاه تا سایه‌های مختلف به رنگ قهوه‌ای که برخی خال‌دار یا راه‌راه هستند. اغلب آن‌ها گوشت‌خوار هستند و از مهره‌داران تغذیه می‌کنند. اغلب شب‌فعال هستند. حس بویایی، شنوایی و بینایی قوی دارند. معمولاً در اغلب زیستگاه‌های خشکی از علف‌زار، بوته‌زارها تا نواحی درختی در مناطق معتدله تا حاره‌ای و از ارتفاع معادل سطح دریا تا مناطق کوهستانی یافت می‌شوند. دست‌ها ۵ و پاها ۴ انگشت دارند که به چنگال‌های تیز و جمع شونده در غلافی ختم می‌شود (به استثنای یوزپلنگ). قلمرو طلب بوده و قلمرو خود را از طریق ادرار، مدفوع و حتی شکستن شاخه درختان تعیین می‌کنند. دارای ساختار اسکلتی هستند که از نظر کالبدشناسی بسیار شبیه به هم هستند و تفاوت آن‌ها فقط از نظر اندازه است (۲). در پارک ملی گلستان پلنگ (شکل ۱)، گربه جنگلی (شکل ۲)، گربه پالاس (شکل ۳) و گربه وحشی (شکل ۴) وجود دارد که زیستگاه آن‌ها در این مقاله مورد مطالعه قرار گرفته است (۳).

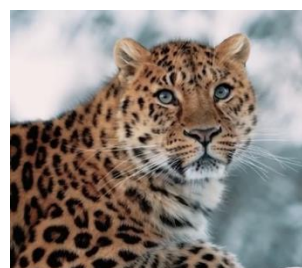
شکل ۴ گربه وحشی (۷)

شکل ۳ گربه پالاس (۶)

شکل ۲ گربه جنگلی (۵)

شکل ۱ پلنگ (۴)

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

مواد و روش‌ها

برای ارائه ویژگی‌های زیستی و زیستگاهی گربه سانان پارک ملی گلستان از مرور منابع و جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای استفاده شده است. مساحت پارک ۹۱۸۹۵ هکتار است. محیط پارک به شکل مثلثی است که جاده ترانزیتی معروف به جاده آسیایی که شمال و مرکز ایران را به شمال شرق ایران وصل می‌کند و به طول ۴۹ کیلومتر، از تنگراه تا سه‌راهی دشت از درون پارک و از آنجا تا میرزابابیلو از حاشیه جنوبی پارک می‌گذرد. این منطقه در شمال شرق ایران و شرق استان گلستان، شمال غربی استان خراسان شمالی و شمال استان سمنان قرار گرفته است ولی از نظر تشکیلات و مسئولیت حفاظتی، تحت نظارت اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان قرار دارد (۱).

پلنگ

مشخصات فیزیکی: براساس گزارش‌های موجود، سنگین وزن‌ترین پلنگ متعلق به ایران است و در میان پلنگ‌های ایران، پلنگ شمال ایران خود بزرگ‌ترین پلنگ جهان است (۸). پلنگ دارای جثه‌ای بزرگ، بدنی عضلانی و قابل انعطاف، سر پهن و کشیده، دست و پای کوتاه، پنجه‌های قوی و تیز، دم بلند و گوش‌های کوچک و گرد است. سطح بدن پوشیده از موهای نرم و کوتاهی به رنگ کرم نخودی و بدن آن پوشیده از خال‌های گرد و تو خالی شبیه به گل است. هیچ دو پلنگی را نمی‌توان یافت که خال‌های روی بدن یا صورتشان باهم یکسان باشد (۹).

بوم‌شناسی رفتار: از درخت و صخره‌ها با چالاکي بالا می‌رود، دو و پرش آن تحسین‌آمیز و به‌راحتی شنا می‌کند. پلنگ‌ها جانورانی ساکت هستند و توانایی فوق‌العاده‌ای در اختفا و کمین دارند. بوته‌های پراکنده تا غارهای کوچک را به‌عنوان پناه انتخاب می‌کنند و تا زمانیکه مورد آزار قرار نگرفته و امنیت داشته باشند در نزدیکی انسان‌ها می‌توانند زندگی کنند. در ایران گرگ‌ها را باید رقیب طبیعی و اصلی این جانور بشمار آورد. پلنگ‌ها عمدتاً شب‌زی هستند، اما در صورت عدم حضور رقیب و وجود امنیت در منطقه می‌توان شاهد حضور آن‌ها در روز هم بود (۱۰).

قلمرو: اندازه قلمرو پلنگ‌ها در شرایط عادی بین ۵ تا ۵۰ کیلومتر مربع در نوسان است که معمولاً قلمرو نرها با قلمرو چند ماده هم‌پوشانی دارد. بطور کلی، اندازه قلمرو پلنگ‌ها به عوامل مختلفی چون جنسیت، سن، غنی بودن محل زندگی از لحاظ طعمه و حضور یا عدم حضور شکارچیان بزرگ دیگر در آن بستگی دارد. آن‌ها بطور مداوم به مرزهای قلمرو خود سرکشی می‌کنند و با نشانه‌های مختلف سرتاسر مرزهای قلمروشان را نشانه‌گذاری می‌کنند (1).

تولید مثل: فصل تولید مثل خاصی ندارند و در تمام فصول قادر به جفتگیری هستند متهی اوج این فعالیت در زمستان است. توله‌ها مانند بالغین خال دارند. توله‌های پلنگ دیررس هستند و چشم آن‌ها بعد از ۱۰ روز باز می‌شود. به مدت ۶ ماه شیر می‌خورند و بعد از آن به‌همراه مادر به شکار می‌روند (1).

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

عادات غذایی: در اغلب زیستگاه‌ها رژیم غذایی پلنگ‌ها از تراکم نسبی طعمه‌های سم‌دار پیروی می‌کند و فراوان‌ترین گونه، اصلی‌ترین طعمه آن‌ها است. عمده‌ترین طعمه‌های پلنگ در پارک ملی گلستان گراز، قوچ و میش و کل و بز هستند (۱۱).
ردپا: ردپای پلنگ بطور کلی دایره‌ای شکل است. ردپای جلویی مدور است درحالی که ردپای عقبی کمی مستطیل شکل است. بطور کلی، ردپای عقبی نسبت به جلویی اندازه کوچک‌تری دارد و حاشیه پد پا به سمت داخل کمی دارای فرورفتگی است (۱۰).

سرگین: پلنگ‌های بالغ اغلب در مسیر جاده‌ها و راه‌ها حرکت نموده و مدفوع خود را در مکان‌های مشخصی باقی می‌گذارند تا نشانه قلمرو آن‌ها باشد. سرگین آن دراز و کشیده معمولاً چند قسمتی است که یک انتهای آن نوک تیز است. در طی بررسی‌های میدانی در پارک ملی گلستان به وفور سرگین‌هایی از پلنگ مشاهده شده است که محتوی گیاه و دانه میوه بوده که نشان دهنده عدم وجود طعمه مناسب و کافی در زیستگاه است (1).

صدا: صدای غرش پلنگ تقریباً شبیه آره کشیدن چوب است که بیشتر در اوایل و اواخر فعالیت شبانه خود به گوش می‌رسد. این جانور از این توانایی خود جهت فراخواندن توله‌ها، حفاظت از قلمرو و یا اعلام حضور در یک منطقه استفاده می‌کند (1).

عوامل تهدید: شکار غیر مجاز به منظور تجارت پوست، تخریب زیستگاه، تعارضات این گونه به واسطه وسعت سکونتگاه‌های انسان و برخورد پلنگ با انسان در هنگام حمله به دام‌های اهلی از مهم‌ترین خطراتی است که بقای آن را تهدید می‌نماید (۱۲).

پراکنش: براساس داده‌های مقدماتی درباره فراوانی پلنگ در ایران، ۹ مکان اصلی برای پلنگ وجود دارد که بیشتر آن‌ها در محدوده مناطق حفاظت شده قرار دارند؛ این مناطق عبارتند از: پارک ملی تندوره، پارک ملی گلستان، چپر قویمه گنبد کاووس، سفی‌آباد و دوزین مینودشت، منطقه حفاظت شده جهان‌نما، رامسر، دارستان نزدیک رودبار در استان گیلان، منطقه حفاظت شده دنا و پارک ملی بמו نزدیک شیراز (1). در مجموع، حضور پلنگ در زیستگاه‌های مختلف ظاهراً منوط به وجود طعمه‌های مورد علاقه‌اش است؛ با این حال به دلیل سازگاری بالا می‌تواند در مناطق مختلف یافت شود، از علف‌زارهای گرم و باز گرفته تا جنگل‌های مرطوب به استثنای بیابان‌ها (3).

اقدامات حفاظتی: حفظ جمعیت‌های طعمه‌های پلنگ و کاهش تعارضات با دام (مانند برنامه تامین خسارات و خروج دام از مناطق تحت حفاظت)، حفاظت از زیستگاه‌ها و کوریدورهای اصلی، اولویت‌های حفاظتی هستند. این امر مستلزم تحقیقات در خصوص رژیم غذایی پلنگ، ترجیحات زیستگاهی و تقطیع جمعیت است. جریمه‌های نقدی برای شکار غیرقانونی پلنگ و طعمه‌های اصلی آن (مانند کل و بز و قوچ و میش) لازم است به طرز قابل توجهی افزایش یابند. همچنین، ضروری است

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

جریمه‌های نقدی برای شکار غیرقانونی در مناطق تحت حفاظت به مراتب بالاتر از مناطقی باشند که خارج از مناطق تحت حفاظت، قرار گرفته‌اند (۱۳).

گره جنگلی

مشخصات فیزیکی: گره جنگلی خز بدون لکه و خال دارد که رنگ آن از قهوه‌ای مایل به قرمز و یا شنی تا خاکستری تیره متغیر است. خز این گره در تابستان برخلاف زمستان سبک‌تر و روشن‌تر است. نوک موهای این گره تیره رنگ است که ظاهری خال‌دار را به این گره داده است. روی پاهای جلو و عقب گره‌ی جنگلی چند عدد نوار یا حلقه‌ی سیاه رنگ وجود دارد. گره جنگلی دارای گلو و شکم به رنگ روشن است. در انتهای دم معمولاً نوارهای تیره یا حلقه‌های سیاه رنگ مشاهده می‌شود. گوش‌های این گره گرد و بلند در بالای سر و نزدیک به هم قرار گرفته‌اند. صورت گره‌ی جنگلی بلند و باریک و با پوزه‌ای روشن است. چشم‌های این گره دارای رنگ‌دانه زرد است و مردمک‌ها بیضوی هستند. خطوط سفید در اطراف چشم آن‌ها دیده می‌شود. خطوط تیره از گوشه چشم این گره به طرفین بینی کشیده شده است و بخشی از بینی این حیوان را تیره نشان می‌دهد (۲).

بوم‌شناسی رفتار: گره جنگلی معمولاً تک‌زی بوده و برخلاف بسیاری از گره‌سانان، بخش عمده فعالیت طی روز، به‌خصوص اوایل صبح و اواخر بعدازظهر صورت می‌گیرد. در زیر بوته‌ها و زیر صخره‌ها لانه می‌سازد و یا در لانه متروک جانورانی نظیر روباه و تشی ساکن می‌شود. بسیار با شهامت است و با قدرت از بچه‌هایش دفاع می‌کند. اگر در گوشه‌ای گیر بیافتد به انسان حمله می‌کند. شناگر خوبی است، گاهی اوقات برای گرفتن ماهی در آب شیرجه می‌زند (۲).

عادات غذایی: گره‌های جنگلی از جوندگان، پرنده‌گان، خزندگان، ماهی، قورباغه، حشره، حیوانات اهلی مانند مرغ، خروس و بزغاله و گاهی مواد گیاهی تغذیه می‌کنند. همچنین یکی از غذاهای مورد علاقه برای این دسته از گره‌ها، خرگوش‌ها هستند و در برخی اوقات گوزن شکار می‌کنند و بچه گوزن‌ها را می‌خورند (۲).

تولید مثل: این گره‌ها معمولاً در زمستان جفت‌گیری می‌کنند. تولد‌های آن‌ها بعد از ۱۰ تا ۱۳ روز چشم باز می‌کنند و بعد از ۱۰۰ روز کاملاً از شیر مادر گرفته می‌شوند. در سن ۸ یا ۹ ماهگی به صورت کامل مستقل می‌شوند و تا ۲۰ سال عمر می‌کنند (۲).

رد پا: ردپای گره جنگلی از نظر ظاهری بسیار شبیه به ردپای گره وحشی است، اما ۳۰ تا ۴۰ درصد از آن بزرگ‌تر است. ردپای گره جنگلی تقریباً ۵ سانتی‌متر طول و ۴/۵ سانتی‌متر عرض دارد، اما در گل نرم ممکن است کمی بزرگ‌تر از اندازه واقعی به نظر برسد (۲).

سرگین: تقریباً شبیه به سرگین پلنگ، اما کوچک‌تر از آن و به طور متوسط دارای طول ۳ و قطر ۱/۹ سانتی‌متر است. به صورت توده‌ای کشیده و نوک‌دار و به رنگ خاکستری است که مملو از مو، پر و بقایای استخوان‌های طعمه است. شناسایی

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

مدفوع گربه سانانی مانند گربه جنگلی و گربه وحشی که در یک زیستگاه زندگی می‌کنند، از یکدیگر به آسانی امکان پذیر نیست (2).

عوامل تهدید: این گربه بر اساس قوانین سازمان حفاظت محیط زیست ایران در گروه گونه‌های حمایت شده قرار دارد. در ایران تصادفات جاده‌ای، خشک شدن تالاب‌ها و کشتن آن‌ها توسط کشاورزان و تله‌گذاری به خصوص در شمال کشور مهم‌ترین عامل کاهش جمعیت این گربه‌ها در ایران است (2).

اقدامات حفاظتی: اطلاعات در مورد پراکنش، رژیم غذایی (درگیری با دام و طیور) و دیگر ویژگی‌های ابتدایی بوم شناسی، برای حفظ گونه مورد نیاز است. از آنجایی که این گونه در زمره گونه‌هایی است که مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند، نیازمند برنامه‌های آموزشی و آگاه‌سازی است (13).

پراکنش: در اکثر استان‌های کشور، به استثنای مناطق کویری زندگی می‌کند. فراوانی آن به خصوص در نواحی شمالی کشور زیاد است (2). در کل این گربه‌ها در نیزارها، بوته‌زارها و جنگل‌های نزدیک به آب و حتی مناطق دشتی زندگی می‌کنند و ارتفاع پایین‌تر از 1000 متر از سطح دریا را ترجیح می‌دهند (4).

گربه پالاس

مشخصات فیزیکی: از نظر اندازه شبیه به گربه‌های خانگی است. خز متراکم تا بلندی دارد که عموماً به رنگ خاکستری یا قرمز کم‌رنگ است. نوک موها سفید رنگ بوده و ظاهری نقره‌ای رنگ به جانور می‌دهد. پاها کوتاه با نوارهای سیاه رنگ و دم کوتاه، قطور و نوک سیاه است. خال‌های سیاه رنگ کوچکی روی پیشانی خودنمایی می‌کند. صندوق صماخ پالاس مانند گربه شنی برای شنیدن صدای جوندگان زیرزمینی بزرگ است. طول موهای زیربدن و دم دوبرابر موهای روی بدن و پهلوها است که سازگاری جهت تحمل سرمای زیستگاه‌های سرد سیر این جانور است. پیش از این گمان بر آن بوده که اجداد گربه‌های ایرانی به دلیل دارا بودن موهای بلند، گربه پالاس است (5).

بوم شناسی رفتار: گربه پالاس جانوری تک‌زی و شب‌گرد است ولی گاهی در اوایل غروب و طول روز نیز فعال دارد. در مناطقی که از پایکا تغذیه می‌کند، روزگرد است. سرگین خود را با خاک می‌پوشاند. توانایی زیادی در دویدن ندارد، از این‌رو هنگام احساس خطر، بی‌حرکت مانده و یا بدنش را روی زمین پهن می‌کند. معمولاً در غارها، شکاف سنگ‌ها و سوراخ‌هایی که توسط سایر حیوانات حفر شده است ساکن می‌شود. حیواناتی شدیداً منزوی و غیراجتماعی هستند به همین دلیل اطلاعات کمی از این گونه در دست است (14).

عادات غذایی: از پستانداران کوچک و متوسط تغذیه می‌کند؛ طمعه مورد علاقه آن‌ها در وهله اول پایکا و همچنین خرگوش، جوندگان، کبک و بی‌مهرگان است که معمولاً در اوایل صبح و بعداز ظهر شکار می‌شوند (6).

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

تولید مثل: جفت‌گیری معمولاً در زمستان صورت می‌گیرد (۲). وزن توله‌ها در ۲ ماهگی به ۵۰۰ تا ۶۰۰ گرم رسیده و ظاهری شبیه بالغ‌ها پیدا می‌کنند اما در ۹ تا ۱۰ ماهگی بالغ می‌شوند (۷).

صدا: گربه‌های پالاس قادرند تا طیف گسترده‌ای از صداهای مختلف را تولید کنند. یکی از اصواتی که گربه‌های پالاس تولید می‌کنند، بسیار به صدای سگ نزدیک است (۲).

عوامل تهدید: گربه پالاس در حال حاضر در معرض تهدید است و کشته شدن توسط سایر گوشت‌خواران، از دست دادن زیستگاه و تکه تکه شدن زیستگاه، هم‌پوشانی فعالیت آن‌ها با انسان، بیماری‌ها و شکار برای تجارت خز از تهدیدات مهم برای ادامه حیات گربه پالاس در این کشور است (۷).

اقدامات حفاظتی: تنها در دو منطقه کوچک واقع در شمال غرب و شمال شرق ایران حضور آن شناسایی شده است و نیازمند حفاظت جدی (فرا)-جمعیت‌ها و زیستگاه‌ها از طریق افزایش آگاهی، آموزش عملی و اجرای قوانین است. اطلاعات بیشتر در مورد پراکنش، وضعیت و روند تغییرات جمعیت، و تاکسونومی گونه به عنوان پیش نیاز، مورد نیاز است (۱۳).

پراکنندگی: به طور کلی زیستگاه کوهستانی با پوشش گیاهی ارس را ترجیح می‌دهد. در سالیان اخیر در مناطق پارک ملی سارگیل و سالوک ۴ بار و هر بار یک قلاده ثبت شده است. در منطقه سد شیرین دره و سملقان در خراسان شمالی ۴ توله همراه با مادر ثبت شده است (۱۵). محدوده پراکنندگی این گربه سان در کشور بطور عمده منطبق بر نواحی کوهستانی البرز است، ولی گزارش‌هایی از حضور این گونه از استان‌های مرکزی و شرقی کشور نیز در دست است. براساس مشاهدات به ثبت رسیده، فراوانی گربه پالاس در کشور کم است (۲).

گربه وحشی:

مشخصات فیزیکی: رنگ بدن بسیار متغیر، خاکستری مایل به قهوه‌ای، خاکستری روشن یا ما سه‌ای رنگ است. اغلب گربه‌های وحشی ایران روی بدن خال‌های مشخصی دارند. جنه گربه وحشی نسبت به گربه اهلی بزرگ‌تر و خال‌های بیشتری دارد. دم پر، مو بلند با نوک پهن و معمولاً سیاه رنگ، پوزه بلند و باریک، گوش‌های بزرگ و مثلثی شکل و دست و پای بلند و باریک دارند (۷).

بوم‌شناسی رفتار: به صورت انفرادی شکار می‌کند، شبانه روز فعال است اما عمدتاً شب فعال و مخفی‌زی هستند (۷).
عادات غذایی: به طور عمده از جوندگان تغذیه می‌کنند اما پرندگان و حشرات و حتی گاهی اوقات حیوانات اهلی کوچک مانند مرغ، خروس و به ندرت بره و بزغاله نیز شکار می‌کند (۷).

تولید مثل: فصل جفت‌گیری در ماه‌های مختلف سال برای گربه وحشی آسیایی گزارش شده است، معمولاً در زمستان جفت‌گیری می‌کند. توله‌ها ۸۰ تا ۱۲۰ گرم وزن داشته و پس از ۹ تا ۱۱ روز چشمانشان را باز می‌کنند. توله‌ها در سن پایین یعنی ۵ تا ۱۰ ماهگی مستقل می‌شوند (۷).

همایش ملی
پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

عوامل تهدید: علاوه بر عوامل تهدید انسانی به‌وسیله عامل تهدیدی بالقوه و متمایز از سایر گربه سانان یعنی اختلاط با گربه اهلی نیز در خطر است و همین موضوع، شناسایی گربه وحشی در طبیعت و حفاظت از آن را با چالش مواجه کرده است. تصادفات جاده‌ای، شکار غیرمجاز و هم‌زیستی با تعداد زیادی شکارچی دیگر مثل سگ چوپان، خرس، یوزپلنگ، پلنگ و گرگ، از دیگر عوامل تهدید آن به حساب می‌آیند (7). همچنین، شکار به دلیل تعارضات این گونه با مرغ‌داری‌ها و گرفتار شدن در تله‌های هوبره‌گیری در ایران از عوامل اساسی تلفات در ایران محسوب می‌شود (۱۶).

پراکندگی: گربه وحشی بیشترین پراکندگی را در میان تمام خانواده گربه‌سانان در جهان دارد و انواع مختلفی از زیستگاه را اشغال می‌کنند (7). از پراکنش گسترده‌ای در کشور برخوردار است و به استثنای جنگل‌های واقع در شیب‌های شمالی رشته کوه‌های البرز، در سایر مناطق کشور مشاهده شده است. زیستگاه‌های در اطراف رشته کوه البرز به سمت شمال شرق، در غرب کشور در محدود رشته کوه زاگرس و لکه‌هایی در مرکز ایران و همچنین لکه‌های بسیار کوچکی در شرق کشور دارای بیشترین مطلوبیت برای حضور گربه وحشی هستند (۱۷).

اقدامات حفاظتی: پراکنش گربه وحشی در سراسر کشور باید مورد بررسی قرار گیرد و عوامل تهدید و تعارضات شناسایی شوند. لازم است که وضعیت زیر گونه و درجه درهم‌آمیختگی با گربه‌های خانگی به واسطه تحقیقات ژنتیکی مشخص شوند. با توجه به یافته‌ها، ضروری است که گربه وحشی از حفاظت و حمایت قانونی (و تحت عنوان گونه حمایت شده) برخوردار شود و برنامه‌های آموزشی برای جوامع محلی برگزار شود (۱۳).

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

جمع‌بندی

پارک ملی گلستان پناه‌گاهی کم‌نظیر برای حیات وحش بوده و به علت طبیعت منحصر به فرد گونه‌های زیادی را در خود جای داده، این پارک هم‌اکنون زیستگاه چهار گونه از گربه‌سانان شامل پلنگ، گربه پالاس، گربه جنگلی و گربه وحشی است که طبق فهرست IUCN پلنگ در رده آسیب پذیر یا VU و سه گونه دیگر در رده کمترین نگرانی یا LC قرار گرفته‌اند. با این حال این به معنی در خطر نبودن زندگی این گونه‌ها نیست. از عوامل تهدید کننده پلنگ می‌توان به شکار غیر مجاز به منظور تجارت پوست، تخریب زیستگاه و تعارضات آن با انسان اشاره کرد. گربه پالاس نیز به واسطه حمله سایر گوشتخواران، از دست دادن زیستگاه، بیماری‌ها و هم‌پوشانی فعالیت آن‌ها با انسان در معرض تهدید است. از عواملی که تهدید کننده زندگی گربه جنگلی بوده می‌توان به تصادفات جاده‌ای، خشک شدن تالاب‌ها، کشتن آن‌ها توسط کشاورزان و تله گذاری اشاره نمود و در نهایت عوامل تهدید کننده گربه وحشی علاوه بر عوامل انسانی به واسطه عامل تهدیدی بالقوه و متمایز از سایر گربه‌سانان یعنی اختلاط با گربه اهلی، تعارضات با مرغ‌داری‌ها، گرفتار شدن در تله، تصادفات جاده‌ای، شکار غیرمجاز و شکارچیان طبیعی است. با در نظر گرفتن عوامل تهدید اشاره شده می‌توان بیان نمود که برای رسیدن به وضعیت ایده‌آل زندگی این گونه‌های با ارزش و در نهایت رسیدن به اکوسیستمی مطلوب‌تر نیاز به اقدامات مدیریتی جدی از جمله حفظ جمعیت‌های طمعه این گونه‌ها، حفاظت از زیستگاه آن‌ها و کریدورهای اصلی، در نظر گرفتن جریمه برای شکار این گونه‌ها، تکمیل اطلاعات مربوط به پراکنش این گونه‌ها، آموزش و ارتقا سطح دانش مردم محلی نسبت به این گونه‌ها و پایش جمعیت‌های آن‌ها حائزه اهمیت است. یکی از مهم‌ترین و ضروری‌ترین عوامل کنترل تهدید این گونه‌ها شناسایی دقیق و ارتقا دانش مربوط به این چهار گونه است که سعی به گردآوری آن‌ها در جدول زیر شده است. این جدول دسترسی آسان به ویژگی‌های زیستی و اقدامات حفاظتی مربوط به چهار گونه را مهیا می‌سازد و بصورت چکیده‌ای نسبتاً راحت ارائه می‌دهد.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

جدول ۱- چکیده بیولوژی گربه‌سانان پارک ملی گلستان

نام فارسی	پلنگ	گربه جنگلی	گربه بالاس	گربه وحشی	توضیحات
نام علمی	Panther pardus	Felis chaus	Felis manul	Felis catus	
فرمول دندان	۱/۱ ۲/۳ ۱/۱ ۳/۳ عدد ۳۰	۱/۱ ۲/۳ ۱/۱ ۳/۳ عدد ۳۰	۱/۱ ۲/۳ ۱/۱ ۳/۳ عدد ۳۰	۱/۱ ۲/۳ ۱/۱ ۳/۳ عدد ۳۰	
طول عمر	۱۹-۱۴ در طبیعت ۲۳ در اسارت	۲۰ سال در اسارت	تا ۱۱ سال در اسارت	۱۱ سال در طبیعت ۱۵ سال در اسارت	
دوره بارداری	۹۰ تا ۱۰۶ روز	۶۳ تا ۶۶ روز	۶۶ تا ۷۵ روز	۵۸ تا ۶۲ روز	
زیستگاه	مناطق جنگلی، کوهستانی، بیابانی، استپی	جنگل‌ها، بوته‌زارهای بلند، نزارهای مجاور تالاب‌ها و رودخانه‌ها	مناطق استپی مرتفع با پوشش گیاهی نسبتاً متراکم	جنگلی، کوهستانی مرتفع، استپی، بیابانی	
زیمان در سال	یکبار	یکبار	یکبار	یکبار	
تعداد نوزادان	۱ تا ۴	۶ تا ۱۱ معمولاً ۳	۲ تا ۸ معمولاً ۲	۲ تا ۴	
طول سر و بدن	۱۱۰ تا ۱۸۰ سانتی متر	۵۵ تا ۹۴ سانتی متر	۴۵ تا ۶۲ سانتی متر	۵۰ تا ۸۰ سانتی متر	
وضعیت حفاظتی	VU	LC	LC	LC	
اقدامات حفاظتی	حفظ جمعیت طعمه، حفظ زیستگاه و کریدورهای اصلی جریمه نقدی برای شکار غیر قانونی	اطلاعات در مورد پرکنش و رژیم غذایی آموزش و آگاهی رسانی	افزایش آگاهی پایش جمعیت و کسب اطلاعات بیشتر از وضعیت آنها	تحقیقات ژنتیکی در ارتباط با هیبریداسیون با گربه خانگی، حمایت قانونی	
سیستم زندگی	انفرادی	انفرادی	انفرادی	انفرادی	
وزن	۲۵ تا ۹۰ کیلوگرم	۵ تا ۱۲ کیلوگرم	۵/۴ تا ۵/۲ کیلوگرم	۳ تا ۶ کیلوگرم	
تغذیه	گوشت‌خوار	گوشت‌خوار	گوشت‌خوار	گوشت‌خوار	
	شب‌گرد، پوشش بدن از زرد کم‌رنگ تا رنگ طلایی تیره، روی بدن لکه های رزت سیاه، چند همسره	روزگرد، خاکستری شنی تا قهوه‌ای، روی دم چندین حلقه زرد رنگ تیره، ۲ خط تیره در هر طرف صورت، ۴ حلقه تیره روی دم	روز فعال، رنگ از خاکستری روشن تا زرد رنگ تیره، ۲ خط تیره قهوه‌ای روشن با نوارهای سیاه یا قهوه‌ای، چند همسره	اصولاً شب‌گرد، به رنگ قهوه‌ای روشن با نوارهای سیاه یا قهوه‌ای، چند همسره	

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

منابع و مراجع مورد استفاده:

- (۱) مجنونیان، ه.، زهزاد، ب.، کیایی، ب.، فرهنگ‌دره‌شوری، ب. و گشتاسب‌میگونی، ح. ۱۳۷۸. پارک ملی گلستان. سازمان حفاظت محیط زیست. انتشارات دایره سبز. ۱۲۴ صفحه.
- (۲) کریمی، م.، قدیریان، ط. و فیض‌اللهی، ک. ۱۳۹۱. اطلس پستانداران ایران. سازمان حفاظت محیط زیست. ۲۹۰ ص.
- (۳) سازمان محیط زیست. ۱۳۸۸. مناطق تحت مدیریت اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان. ۱۶۳ صفحه.
- (۴) همشهری آنلاین، ۲۰۲۳، این پلنگ زیبا با چشم‌های رنگی فضای مجازی را تسخیر کرده است. دیده شده در ۲۰۲۳، این پلنگ زیبا با چشم‌های رنگی فضای مجازی را تسخیر کرده است. دیده شده در ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۲؛ <https://www.hamshahrionline.ir>
- (۵) موسسه طبیعت، no data، گربه جنگلی/ گربه جنگلی در ایران/ راسته گوشت‌خواران، دیده شده در ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۲، <https://www.tabiat.ir/page/7021/>
- (۶) خبرگزاری میزان، no data، هرآنچه باید درباره گربه پالاس بدانید/ گربه منزوی در خطر انقراض، دیده شده در ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۲، <https://www.mizanonline.ir/fa/587968>
- (۷) 42money.ru، no data، گربه وحشی نام این نژاد است. جنس گربه-گونه‌ای از گربه‌های وحشی، دیده شده در ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۲، <https://support.google.com/legal/answer/3463239?hl=fa>
- (۸) سلمان‌پور، ف.، شکوری، ز.، کیا، م. و قمی، س. ۱۴۰۰. بررسی عوامل موثر بر تعارض پلنگ *panther pardus tulliana* با دام اهلی در مقایسه با سایر گوشت‌خواران بزرگ جثه جنگل‌های هیرکانی نوشهر. فصلنامه علمی محیط زیست جانوری، سال ۱۳، شماره ۲.
- (۹) وصالی، س. ف. ۱۳۹۵. ارائه روش‌های تخفیف اثرات حائل جاده‌ها بر پلنگ با کاربرد تحلیل اتصالات بوم‌شناختی در استان گلستان.
- (۱۰) روحی، ح.، سلمان‌ماهینی، ع. و رضایی، ح. ۱۳۹۳. تعیین کریدور احتمالی پلنگ بین ۲ زیستگاه پناهگاه حیات وحش خوش بیلاق و پارک ملی گلستان.
- (۱۱) صوفی، م. و وارسته‌مرادی، ح. ۱۳۹۶. بررسی تعارض انسان با گرگ و پلنگ در مناطق احاطه کننده پارک ملی گلستان.
- (۱۲) شعاعی، ا. و یارمحمدی بربرستانی، ث. م. ۱۳۹۵. رژیم غذایی پلنگ ایرانی (*Panthera Pardus Snicolor, Pocock 1927*) در پارک ملی تندوره طی فصول تابستان و پاییز. مجله پژوهش‌های جانوری (مجله زیست‌شناسی ایران). جلد ۲۹، شماره ۴.
- (۱۳) سازمان حفاظت محیط زیست. ۱۳۹۱. نقشه راه حفاظت گربه‌سانان ایران.
- (۱۴) فیض‌اللهی، ک. ۱۳۹۱. گربه پالاس. دامپزشکی و بهداشت. ماهنامه تحلیلی، خبری و آموزشی. شماره ۴۹
- (۱۵) اداره کل محیط زیست خراسان شمالی. ۱۴۰۲. گزارش کارشناسی حضور گربه پالاس در استان.
- (۱۶) موسوی، س. م. و اکبری، ح. ۱۳۹۵. مدل سازی پراکنش تعیین عوامل موثر بر توزیع گربه وحشی *Felis Silvestris* در استان اصفهان. نوزدهمین کنگره ملی و هفتمین کنگره بین‌المللی زیست‌شناسی ایران.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

(۱۷) موسوی، س. م.، رضایی، ح. ر. و نادری، س. ۱۳۹۶. پیش‌بینی پراکنش بالقوه گربه وحشی *Felis Silvestris* با استفاده از الگوریتم حداکثر انتروپی در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی محیط زیست جانوری. سال دهم. شماره ۱.

- 1) Erfanian, B., Mirkarimi, S. H. Salmanmahini, A. R. & Rezai, H. R. (2013). " A presence_only habitat suitability model for Persian leopard panthera pardus saxicolor in Golestan National Park, Iran". Wildlife Research. Wildlife Biology, 19(2):170-178
- 2) <https://www.tabiat.ir/page/236>
- 3) Naderi, M., Farashi, A., & AlipourErdi, M. 2018." Persian leopards (panthera pardus saxicolor) unnatural mortalit factor analysis in IRAN". Plos one 13 (14).e0195387. <https://doi.org/10.1371/journal.0195387>
- 4) **Castello, Jose R. 2020. "Felids and hyenas of the world". Princeton university press princeton and Oxford**
- 5) **Nowell, K., & Jackson, P. 1996. "wild cat: status survery and conservation action plan. Switzerland: international union for conservation of nature". Aninalsdiversity.org**
- 6) **Wl.doe.ir/portal/home/default.aspx?categoryid=e2703fa1-38c3-4c21-80d9-f5a564808497**
- 7) **Christene & urs Breitenmoser. 2016. "Cats in Iran". IUCN ssc cat specialist group.**

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

Introducing the biological characteristics of felines of Golestan National Park

S.H. Mirkarimi^{1*}, M. Kardelilvari², A. Hedayati², H. Varastemoradi³

*1- Associate Professor of Environmental Sciences, College of Fisheries and Environmental Sciences, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources Gorgan, Iran

seyedhamedmirkarimi@gmail.com

2- Bachelor Student of Environmental Science and Engineering Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources Gorgan, Iran

3- Associate Professor in Wildlife Management, Faculty and Environmental Sciences, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources Gorgan, Iran

Abstract

Golestan National Park is a protected area in the east of Golestan province and west of North Khorasan province. This area is the oldest registered national park in Iran and a unique sanctuary for wildlife, which has been registered by UNESCO as a Biosphere Reserve in the UNESCO World Heritage in 1975. Its nature is very diverse and for this reason it has a great variety of species. This park is currently the habitat of four species of cats in the country. Feline family, as one of the most diverse carnivorous families, which dates back to millions of years ago, and with two subfamilies of small cats and big cats, there are currently eight species living in Iran. Due to the importance of the park as well as the special values of felines, this article introduces in detail the biological characteristics of felines in Golestan National Park, including leopard, forest cat, wild cat and palace cat. The information presented in this article provides information for managers and those interested in their protection by providing abstracts of the important biological characteristics of this group of organisms.

Key words: Golestan National Park, felines, leopard, Jungle cat, Pallas cat